

A FILOZÓFIA ÉS A BÖLCSÉSZ- TUDOMÁNYOK HASZNA¹

Boros János

DSc., Pécsi Tudományegyetem Filozófia Tanszék – Borosjanos@t-online.hu

*Minden olyan volt, hogy nem tudott lekötöni.
Nem sok idő telt bele és mindent eluntam:
a napfelkeltéket, egyiket a másik után,
a hősök életének olvasgatását, a szerelembe
esést, a háborút, a különféle felfedezéseket,
amiket az emberek egymásról tesznek.*

Bret Easton Ellis: *Amerikai Psycho*²

*A lelki alkat e formáiról ti. sem azt nem
állíthatjuk, hogy teljesen azonosak az erénnyel
vagy a lelki gonoszsággal, sem pedig azt,
hogy egészen másneműek.*

Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*

Amikor a fiatal és jómódú menedzser-arisztokráciát már önmagán kívül semmi nem köti le, amikor bolygónk látszólag feltartóztat-

hatatlanul melegszik, amikor a világon napon-ta sok ezer gyermek pusztul éhen, és amikor az emberi test egyre több része kicserélhető alkatrészre válik, időszerű-e megkérdezni, hogy kik vagyunk, mit tegyünk, honnan jövünk, és merre tartunk? Időszerű-e gondolkodásunkat, fogalmainkat, értékeinket megvizsgálni? Időszerű-e ma a filozófiáról, netán a filozófia hasznáról beszélni, ha a téma mi magunk, gondolkodásunk, fogalmaink és értékeink?

Mi tiszteljük meg a filozófiát, a filozófia történetét, és „örüljön”, hogy még foglalkozunk vele, avagy a filozófia tisztel meg bennünket, hogy *még itt* van? Lehet-e időszerű, amit kétezeröttszáz éve művelnek? Művelhető-e ma egy ilyen idős diszciplína? A modern

¹ Otfried Höffe *A haszontalan hasznáról* tanulmányának margójára. (Höffe, 2007)

² Bret Easton Ellis: *Amerikai Psycho*. Ezek egy regénybeli, huszonegy éves New York-i tőzsde-közgazdász szavai, aki a *Harvard Business School*-on végzett. Az idézet így folytatódik: „Egyetlenegy valami volt, ami még izgatott, mégpedig magától értetődően az, hogy mennyi pénzt keres Tim Price, ami viszont annyira magától értetődő volt, hogy ez meg azért untatott. Nem élt bennem semmi más világosan meghatározható érzélem a pénzsóvárgáson és legfeljebb még az undoron kívül. Rendelkeztem az emberi lények minden jellemvonásával – hús, vér, bőr, haj –, elszemélytelenedésem azonban annyira előrehaladt már, oly mélyen belém hatolt, hogy a normális embereknek azt a képességét, hogy együtt érezzenek a másikkal, immár teljesen elvesztettem annak a lassan ható, tudatos folyamatnak a

következtében, mellyel kitöröltem magamból. Most már csak imitáltam a normális valóságot, otromba mását nyújtva csupán egy emberi lénynek, miközben elmémnek már csak egy eldugott, homályos zuga működött. Valami rettenetes volt történőben, én azonban képtelen voltam rájönni, hogy miért – és megnevezni sem tudtam, hogy micsoda.” (400.)

³ Az idézet folytatása: „Itt is – mint egybeült – először fel kell sorakoztatnunk a közismert véleményeket; aztán végigvizsgálva a vitás pontokat – lehetőleg valamennyi általánosan elfogadott tételt, ami csak ezekre a lelki állapotokra vonatkozik, sorra be kell bizonyítanunk; ha pedig ez nem lehetséges, legalábbis a legnagyobb részüket és a legfontosabbakat; mert csak akkor mondhatjuk majd el, hogy a bizonyítás alapos volt, ha a nehézségek mind megoldódnak, s végeredményül megmarad az, ami aztán mindenki véleményének megfelel.” (1145a–b. 214.)

tudományok lendületes hangvétele mellett beszéde nem egy öregebbnek nyafogása? Avagy fiatalabbnak és frissebbnek tűnik, mint az elfáradt és meggazdagodott fiatal menedzser? Ami ma kétezeröttszáz éves, „holnapután” kétezerhatszáz éves lesz, de a „mai ma”, ahol állunk, és ahogy kérdezzük, száz év múlva talán réges-rég elavult lesz, ha lesz. Szembeállítható a ma pillanata kétezeröttszáz év kövületével, épületével, súlyával vagy inkább mechanikájával – és önmozgásával? Uralható ma a filozófia története, avagy „ő” ural bennünket: netán kölcsönös hatásról, hogy erőltessük a fogalmat, „egymásra figyelésről” van szó?

Ha azt mondjuk, a filozófia története az emberi gondolkodás története, akkor művelésének kérdése a történelemtudomány legitimációs problematikája mellé helyezi. A történet tudománya pedig elválaszthatatlan a többi tudománytól és történetétől, az irodalom, a kultúra, a nyelvek történetétől, egyszóval a bölcsész tudományoktól, melyek nevében ott a „bölcselet”, a filozófia sikertelenül magyarított elnevezése. A történelemtudományra sok egyéb mellett, ahogy mondják, azért is szükségünk van, mert szeretnénk tudni, régen mi történt, hogyan éltek az emberek. A régmúltból hogyan vezettek események, történések a mához? Ha válaszolunk a kérdésekre, talán többet tudunk arról, kik is vagyunk, honnan jövünk, miért vagyunk itt, és talán, merre tartunk.

Mindezek a kérdések ugyanígy fölvetethők a filozófia történetéről, kiegészítve, hogy a gondolkodás története a fogalmak története, fogalmak nélkül pedig nem vagyunk kultúra-, civilizáció- és társadalomalkotó lények. Fogalmak nélkül még a barlanglakásig sem jutottunk volna el. Éppen a fogalomhasználat különböztet meg bennünket a többi léte-

zőtől. Ha nem használnánk fogalmakat, nem *tudnánk* sem magunkról, sem környezetünk-ről, nem lenne nyelvünk, múltunk, elgondolt és kommunikálható jövőtervünk, kultúránk, társadalmunk, tudományunk, művészetünk és gazdaságunk sem. Amikor Robert Brandom azt állítja, hogy őt az érdekli, „mi választja el a fogalomhasználókat a fogalmat nem használóktól” (Brandom, 2000, 3.) – ha tetszik, kicsit erőltetve: mi választja el Bret Easton Ellis hősét Arisztoteléstől –, akkor a kortárs filozófia és a kortárs bölcsész-, természet-, társadalom- és informatikai tudományok egyik legrejtélyesebb talányát fejezi ki. Nyilvánvaló, hogy fogalmak nélkül nem vagyunk emberek, ahogy ma értjük magunkat, ugyanakkor soha nem volt ennyire látható, hogy fogalmiságunk konstruktív feltárása vég nélkülülnek tűnő feladat.

Fogalmak nélkül nincs kultúra

Jól ismert, ha a szaktudományok alapjait kezdik feszegetni – legyenek azok módszertaniak, kutatáslogikaiak, szemantikaiak vagy episztemológiaiak –, a szakértők gyakran nem szűnő vitákba keverednek, és a legritkább esetben születik végérvényes, mindenkit megnyugtató döntés. Vagy hatalmi szóval zárják le a vitát, vagy a tudomány gyakorlati kényszerei miatt egyszerűen átlépnek a részletes elemzéseken. Mára a tudomány gyakorlativá vált, elsősorban az eredmény, a siker, a gazdagosság és a hozam számít. Ám éppen a történet tudománya és a filozófiai fogalmak értelmezéstörténete tanít bennünket arra, hogy ez is egyfajta beállítódású korszak a többi közt, nem tart *így* a végtelenig – új kérdések, új problémák fognak fölmerülni. E problémák maguk talán új fogalmakban jelennek meg, talán már itt vannak, és várják fogalomba öntésüket, de az is lehet, hogy a

fogalmak létrejöttével teremtődnek meg maguk is.

A fogalmak jelentésével, egymáshoz való viszonyaival, a valósághoz, a gyakorlathoz kapcsolódásukkal nem csak filozófusok bajlódnak, egyre inkább alapvető kérdése lesz ez korunk vezető tudományágának, a mindennél gazdaságosabb és nagyobb gazdagságot produkáló informatikának. Napjaink egyik legnagyobb projektje az „értelmes számítógépek” és az intencionális programozás megalkotása – melynek egyik kiemelkedő fejlesztője a magyar származású Charles Simonyi. Feltehetően e kutatások résztvevői számára is nyilvánvaló, hogy addig nem fognak intencionális programokat, értelmesen működő számítógépeket alkotni, míg nem tárják föl kellő mélységben a fogalmiság működését és szerkezetét.

Arról, hogy itt milyen problémákkal szembesülnek, álljon ízelítőül, ám a nehézségeket felsorolásukban sem kimerítő idézet Robert Brandomtól, aki a fogalmak használatáról és tartalmáról írja immár mind az öt kontinensen nagy feltűnést és diszkusziókat kiváltó könyveit. Egyik művének bevezető sorai így hangzanak: „Ez a könyv *fogalmak* [concepts] használatáról és tartalmáról szól. Éltető gondolata, hogy a nyelvi kifejezések jelentései, és az intencionális állapotok tartalmi, igen, maga a tudatosság az által lesznek érthetők, hogy a gondolkodásban megkülönböztetett szerepet játszanak. Az elgondolást, hogy a szemantikai magyarázat rendjében privilegiáljuk az *inferenciát* a *referencia* előtt, az első fejezetben mutatom be. Következő fejezetek továbbfejlesztik ezt a megközelítést azáltal, hogy különböző filozófiailag fontos témát és problémát érintenek: gyakorlati gondolkodás és a normatív fogalmak szerepe a cselekvés elméletében, percepció és a megbízhatóság

megbecsülése az episztemológiában, a szinguláris terminusok és állítmányok különleges kifejező ereje (mely a mondatlatti kifejezésekben nem játszhatja közvetlenül a premiszsa és konklúzió közvetlen inferenciális szerepét), propozicionális attitűd tulajdonítások és a fogalomhasználat reprezentacionális dimenziója, és a fogalmi objektivitás természete” (Brandom, 2000, 1.) – Világos? Nem valószínű, hogy bármely képzett filozófusnak, nyelvésznek vagy informatikai tudósnak közvetlenül nyilvánvaló lenne első olvasásra, hogy mit is takarnak ezek a tematikus címkék, és nem is azért idéztem, hogy mélyebben belemenjünk ezekbe a kérdésekbe. Robert Brandom több mint hétszáz oldalas könyvet írt minderről (Brandom, 1994).

Ajánlhatnánk az inferenciális szemantika új alapjait lefektető könyvet minden szoftverprogramozó számára, aki az intencionális programozással foglalkozik. De mit mondjunk, ha egy másik fogalmi elemző iskola, nem kisebb formai és tartalmi szofisztikációval a jelentés egész más elméletét képviseli, odáig jutva, hogy megkérdőjelezi, beszélhetünk-e egyáltalán a szavak jelentéséről.⁴ Az pedig, hogy Donald Davidson elveti, miszerint a referenciának bármilyen értelmes meghatározását adhatjuk, már csak hab a tortán.⁵ Mielőtt vállat vonunk, és azt mondjuk, a filozófia értelmetlen bonyolultságokat állít elő, és nem visz bennünket sehova, és főként,

⁴ A jelentés fogalmának értelmezhetetlensége és a fogalom felszámolása nyomon követhető Stephen Schiffer (NYU) műveiben: *Meaning* (Schiffer, 1972), *Remnants of Meaning* (Schiffer, 1987), és *The Things We Mean* (Schiffer, 2003).

⁵ „A referencia [...] kiesik. Nem játszik lényeges szerepet a nyelv és a valóság kapcsolatának magyarázatában.” (Davidson, 1984, 215–225., 225.) Vö. Donald Davidson (1917–2003) <http://www.encyclopedia/fogalmi/filoz/Davidson.htm>

semmi hasznunk nincs belőle, tudatosítsuk, vállvonásunkkal magunk is *sajátos* filozófiát művelünk, ráadásul nem vesszük figyelembe azt a tapasztalati tényt, hogy az említett, és egymásnak több ponton az alapvető összefüggésekben is ellentmondó szerzők az Amerikai Egyesült Államok haszonorientált világának haszonorientált egyetemeinek kiváló reprezentánsain, a Pittsburgh Universityn, a New York Universityn és a Berkeley Universityn tanítanak, illetve tanítottak.

A fogalmak szemmel tartása

Annak ellenére, hogy a kortárs fogalomelemző filozófiának még csak vázlatos ismertetésére sem vállalkozhatunk itt, az talán ennyiből is érzékelhető, hogy a fogalmakkal való törődés fontossága kultúránk, társadalmunk, demokráciánk, *Európánk* számára aligha kérdőjelezhető meg. Nem is kell túlságosan távoli múltba tekintenünk, hogy felismerjük, *ha nem foglalkozunk a fogalmainkkal, akkor a fogalmak foglalkoznak velünk* – és hozzájárulásunk nélkül fogják alakítani társadalmi és előbb-utóbb egyéni életünket is. *Tartsuk szemmel fogalmainkat, nehogy ők tartsanak szemmel bennünket – ilyen-olyan kísérleti programok keretében* (a „szervezett és ellenőrzött társadalom kísérlete” és hasonló). Talán nem túlzás azt állítani, hogy a jó társadalom, a jó tudomány, a jó együttélés feltétele, hogy azokat a fogalmakat állandó vizsgálat alatt tartjuk, amelyek a társadalom, a tudomány és a jó élet feltételei és fenntartói. Jürgen Habermas hangsúlyozza: „a demokratikus jogállam polgárai úgy értik magukat, mint a törvények alkotói, melyeknek címzettjeként engedelmesre kötelezettek.” (Habermas, 1998, 152.) Mi más ez, mint a fogalmak kétszeres tisztázása, értelmezése és értése: értése az emberi szándékoknak, érdekeknek és értékeknek,

melyeket a törvény fogalmaiban fejeznek ki, majd értése a törvény fogalmainak, melyeket az élet fogalmaival hoznak kapcsolatba. A demokrácia fennmaradásának, a tudományok fejlődésének és a gazdaság növekedésének feltétele, hogy fogalmainkat nyílt diszkusziókban vizsgáljuk és elemezzük.

Sok egyéb szempont mellett ezért is kérdőjelezhető meg éppen a talán legnagyobb kortárs demokráciafilozófus, a Stanford University professzora, Richard Rorty véleménye, aki szerint a fejlett demokráciákban nincs szükség filozófiára. Érvei szerint a filozófia igazságkeresés, és mivel az *igazságot* soha nem találjuk meg – mivel ahhoz, hogy kimondjuk, *most* megtaláltuk az igazságot, már birtokában kell lennünk az igazság vagy az igazság kimondása kritériumának, ami önellentmondás –, ezért a filozófiának az igazság helyett csak az *igazságosság* elbeszéléseire kell összpontosítania, ezáltal válva folyamatossá a szépirodalommal, egyben feloldódva benne. Rorty is a „performatív önellentmondás” csapdájába esik, hiszen mikor az igazságosságot keresi, fogalmi tisztázásokba bonyolódik, ami a filozófia klasszikus feladata. Rorty számtalan helyen beszél felfogásáról, például azt mondja: „Egykoron, amikor többet gondolkodtunk az örökkévalóságon és kevesebbet a jövőn, mint ma, az igazság szolgálóként határoztuk meg magunkat. Az utóbbi időben viszont kevesebbet beszélünk az igazságról és többet az igazmondásról, kevesebbet arról, hogy az igazságot hatalomra kellene segíteni, és többet arról, hogy a *hatalmat becsületességre kell szorítani*. (Kiemelés hozzáadva.) Azt hiszem, ez egészséges változás. Az igazság örökkévaló és tartós, csakhogy nehéz megbizonyosodnunk arról, mikor birtokoljuk. Az igazmondás, akár a szabadság, időbeli, esetleges és törekeny. De föl tudjuk ismerni valamennyit, amikor

birtokoljuk. Valójában azt a szabadságot értékeljük a legtöbbször, ha becsületesek lehetünk egymással anélkül, hogy ezért büntetésben részesülnénk. Egy alaposan temporalizált intellektuális világban, amelyből a bizonyosság és változatlanóság reménye teljesen eltűnt, mi, filozófusok az ilyen szabadság szolgálóiként, a demokrácia szolgálóiként fogjuk magunkat meghatározni.” (Rorty, 1998, III–122., 121–122.) Amit állít, azzal sokan egyetértenek, de legalább annyian tagadják, hogy a filozófiára a demokráciában ne lenne szükség, mint például a Harvard University professzora Hilary Putnam, aki szerint a pusztán igazságkeresés volt a nyugati kultúra legerősebb hajtómotorja, és nélküle nem tartanánk sem a tudománnyal és a technikával, sem a társadalmi igazság intézményesülésével ott, ahol ma a nyugati félteéken vagyunk.

A trák szolgálólány nevetése

A filozófia történetén végighúzódik a kérdés, hogy mi értelme a filozófiának, egyáltalán nem haszontalanság-e. Mint Platón elbeszéli, már az első filozófust, Thalészt (i. e. 6. sz.) kikacagta a trák szolgálólány. Miközben Thalész a csillagokat figyelte, a kútba esett. Egy vicces és szellemes trák leány gúnyolódott rajta: azt akarja tudni, mi van az égben, de rejtve marad előtte, ami közvetlenül a lábai előtt van. Platón hozzáteszi, sok gyakorlati kérdésben nem a filozófusok a legjobbak, de ha azok a kérdések jönnek, hogy „mi az ember?”, „miért vagyunk a világon?”, „mit tegyünk?”, vagy mitől lesz igazságos egy társadalom, akkor a gyakorlati életben sürgölődők gyorsan kifognak az érvekből, és eljön a filozófusok órája.

Nem haladhatunk végig a filozófia önértelmezésének történetén, és csak felsorolhatunk néhány területet, ahol ismét szükség le-

het a filozófusok véleményére. Az orvosi vagy biológiai etika kérdéseiben valójában nem csak azt kérdezik, hogy mit tegyünk, és mit ne, hanem azt is, hogy milyen felfogásunk van az emberről, milyen embereket akarunk magunk körül, és mi magunk milyen emberek kívánunk lenni. A szervátültetésekkel a halál beállta, az abortuszvítával az élet kezdete alapvetően felfogásbeli és nem szaktudományos kérdés, az érvek felállítása és mérlegelése pedig eredendően publikus gondolkodói, tehát filozófiai feladat. A géntechnológiával fölvetődik a kérdés, hogy milyen élőlényeket szeretnénk létrehozni, és a genetikai beavatkozással nem változik-e meg valami sajátos abban, ami a mai ember biológiai struktúrájának alapja. A demokrácia mint a modern kor elfogadott legjobb társadalmi formája elméletét és az igazságosság összefüggéseit, filozófusok tárták föl, Hobbes, Locke, Kant, Dewey és Rawls, hogy csak néhányat említsünk. A demokrácia alapszövege a kommunikáció, mely a mobilkommunikációval alapvetően változik. Hogy ennek milyen hatásai lehetnek vagy lesznek a közösségi, társadalmi, nemzetközi és gazdasági életre, azt éppen a Nyíri Kristóf körül szerveződő nemzetközi kutatási program résztvevői kutatják, több kontinensre kiterjedően. Talán senki nem mondott lényegesebbet a diktatúrákból a demokráciába való átmenetről, a központosított uralmi rendszerekből a demokráciába való ki- és átvándorlásról, mint éppen a Budapesti Iskola nemzetközileg is jelentős képviselői, Heller Ágnes és Vajda Mihály. Az intencionális programok vagy intelligens számítógépek megalkotásához elengedhetetlen a fogalmi gondolkodás és ennek a valósághoz, illetve cselekvéshez való viszonyának feltárása. Robert Brandom, Stephen Schiffer, Donald Davidson csak néhány név a sok száz

közül, mint ahogy magyar kontextusban Pléh Csaba, akik a fogalmak, a gondolatok, a valóság alapvető összefüggéseit kutatják. Az ökológiai világkatasztrófaként fenyegető globális felmelegedés első éveiben járva fölmerülhet a világgal való bánásmódunk mint közvetlen gyakorlati-etikai elv kérdése, és itt a filozófusok véleményére igencsak hallgatniuk kellene a törvényhozóknak – amíg nem lesz végérvényesen késő. Ehhez szorosan kapcsolódnak a gazdaságetika kérdései, melyek nem merülhetnek ki jámbor tanácsokban, hogy legyenek erkölcsösek a gazdaság szereplői és az üzletemberek. Ahelyett, hogy erről találgatnánk, a törvényhozóknak határozott törvényeket kellene hozniuk, és azokat betartatni, hogy megelőzhető legyen az egész emberiséget fenyegető klímaváltozás vagy egyéb katasztrófák.

*Höffe a filozófia
és a bölcsészstudományok hasznáról*

Nemrégiben a Habermas után második legidézettebb német filozófus, Ottfried Höffe állt elő a filozófia, a filozófia és a bölcsészettudományok mint „haszontalan tudomány” alapvető hasznosságáról szóló érvekkel.

Höffe szerint a filozófia négy átfogó terület – az ökonomizálódás, a globalizáció, az európai egységesülés és a tudomány mindent átjáró jelenléte – értelmezésében alapvető szerepet játszhat, és kell játszania. A filozófia Arisztotelész óta az embert mint haszon nélkül tudásra törekvő lényt értelmezte, és ezt az álláspontot védeni kell, mert ennek a korlátolatlan, önmagáért való, a nyugati civilizációban mintegy belső hajtóerővé váló tudás- és felfedezésvágynak köszönhetjük nemcsak Amerika felfedezését, de a tudományok ki-fejlesztését, a modern technológiát és orvostudományt, valamint mindezen javak kerete és

sokak szerint újkori feltétele; a modern jóléti demokráciák kialakítását.

A haszont tágabban értve, Höffével szemben vagy inkább a pragmatikusok nyomán kiegészítve, azt is állíthatjuk, hogy maga a tudás is haszon az egyén számára: segíti a világgal és önmagával megküzdenni, és hozzájutatja ahhoz, amit akar. Mindez igaz az emberi közösségekről és a társadalom egészéről is, ha még használható ez a fogalom. A világról való tág értelmű tudás nem akadály, hanem éppen feltétele a lehető leghasznosabb életnek – önmagunk és demokratikus közösségünk szempontjából is. A filozófia a szabad kutatás, a szabad feltalálás és felfedezés közege, ráadásul alapvetően filozófiai kérdés nyugati kultúránk alapfogalma, a szabadság – mely egyben minden etika, morál és demokratikus együttélés lehetségségi feltétele is. Teljesen egyetérthetünk Höffével, mikor hangsúlyozza: „ennek a korszaknak nem kevesebb, hanem inkább több filozófiára van szüksége”, és természetesen, több bölcsészstudományra, ahogy emellett több helyen érvel. Tudjuk, *hogyan* hozunk létre ténylegesen működő és nem csak deklaráltan igazságos társadalmat, mely nem csak a javak kortárs elosztásában a lehető legigazságosabb, hanem a jövő generációkkal szemben is az? Ha mindezt jogi vagy ökonomiai kérdésnek tekintjük, akkor a végrehajtás ügyességére redukáljuk azt, amit először meg kellene határoznunk.

A filozófia, mivel nemzeti kultúráktól független, de az egész nyugati emberiség fejlődésével egyidős, a „bölcsészstudományokkal karöltve az egész emberiség kulturális gazdagságát jeleníti meg”, és mint ilyen a legátfogóbb közvetítő lehet a globalizáció kultúrákat össze- és közelítő folyamatában. Segít, hogy megszabaduljunk saját parókiáink, országunk, nyelvünk kizárólagos látókörétől, és megér-

teti velünk más kultúrák más világlátását és igényeit, miközben megtanít saját kultúránk újrafelfedezése mellett annak mások számára való közvetítésére és megértésére is.

De végső összefüggésben Höffe tanulmánya kimondatlanul – és ez a fő tételelem – arra fut ki, hogy azt állítsa: *a Nyugat kétezereztíz évvel ezelőtt elkezdett programja filozófiai program*. Ki akarjuk magunkat vonni belőle vagy sem, tiltakozunk, hogy nem vagyunk filozófusok, csak élni akarunk, csak tudósok vagy művészek akarunk lenni – vagy nem tiltakozunk. Mindenképpen fogalmakat használunk, melyek kétezereztíz év tudatosuló és öntudatosuló gondolkodástörténetének eredményei. Társadalomban élünk, mely demokrácia, és az igazságosságot jelölte ki fő értékének: e fogalom értelmezését, tisztítását-csiszolását, megvalósíthatóságának vizsgálatát filozófusok végezték az elmúlt évszázadokban. Höffe nem véletlenül állítja: „Már ezért, a békés egymás mellett éléshez való hozzájárulása miatt, a megfelelő képzés nemcsak polgári jog, hanem éppen úgy polgári kötelesség is.” Ha a filozófia és a bölcsészettudományok művelését, oktatását nem támogatja az Európai Unió és benne a tagországok kiemelt mértékben, akkor Európa nemcsak kulturálisan és civilizatorikusan veszíti el vezető szerepét a világban (kínai, japán és távol-keleti diákok tízezer tanulnak hazájuk ösztöndíjjaival nyugati egyetemeken bölcsészettudományokat, filozófiát, irodalmat, történelmet, antropológiát stb.), de elveszíti példaképszerépét, és a hanyatló birodalmak sorsára jut. Nem mi fogjuk megérteni a más kultúrákat, és velük a sajátunkat, hanem ők fognak bennünket megérteni, értelmezni – mert mi elfelejtünk fogalmainkkal bánni. Ez ugyanis szüntelen aktivitás, értelmezés, újrakezdés, nyelvtanulás, vitatkozás és olvasás. Olyan készségek,

amit elsősorban bölcsészkarokon lehet elsajátítani. Nem lehet véletlen, hogy Hans-Georg Gadamer, a német hermeneutikai filozófia nagy alakja rendszeres vendége volt világcégek igazgatói tanácsainak, ahol az értelmezés, a más kultúrák szövegeivel és beállítódásaival való bánásmódról tartott előadásokat. Híresek voltak például a müncheni Siemens központban tartott szemináriumai az értelmezés és a megértés művészetéről.

Ha a Nyugat története filozófiai program, akkor a bölcsészettudományok és a filozófia oktatásának az Európai Unió oktatáspolitikájának középpontjában kell állnia – mert a Nyugat *mint* Nyugat léte függhet tőle. Ugyanez igaz akkor is, ha a Nyugat továbbra is demokráciában akar élni, ha továbbra is erős és példa kíván lenni a világ többi része számára, s továbbra is jólétet szeretne biztosítani a területén élőknek. Ha a mainál jobb, nem felmelegedő, igazságosabb világot akarunk, akkor többet kell *tudatosan és tanultan* beszélgetnünk, hiszen *a demokrácia végtelen beszélgetés*; többet kell gondolkodásunkkal és cselekvéseinkkel, tehát önmagunkkal, törvényhozásunkkal, törvényeink végrehajtásával, kölcsönös és közös fogalomhasználatunkkal törődnünk. Lehet, hogy alapvető tényezőket nem ismerünk a világ alakulásában: de nem tehetünk többet és jobbat, mint hogy Arisztotelész szavaival, végigvizsgáljuk a vitás pontokat, és törekszünk a nehézségek megoldására, hogy *végeredményül megmaradjon az, ami aztán mindenki véleményének megfelel*. Ha erre törekszünk, talán teszünk valamit azért, hogy civilizációnknak ne csak kétezereztíz éves múltja, de ennél sokkal hosszabb jövője lehessen, és utódaink ne mint a fogalmi-kulturális és természeti forrásokat felemészítő, de mint nekik teret és kibontakozást biztosító generációra gondolhassanak vissza ránk.

Kulcsszavak: *menedzser-beállítódás, filozófia, bölcsész tudományok, természettudományok, etika, az ember mint fogalomhasználó, inten-*

cionális programozás, saját fogalmaink ellenőrzése, szemantikai inferencializmus, a nyugati kultúra mint filozófiai kultúra

IRODALOM

- Arisztotelész (1997): *Nikomakhoszi etika*. (fordította Szabó Miklós) Európa, Budapest
- Brandom, Robert B. (1994): *Making it Explicit. Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Brandom, Robert B. (2000): *Articulating Reasons. An Introduction to Inferentialism*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Davidson, Donald (1984): Reality Without Reference. In: *Inquiries into Truth and Interpretation*. Clarendon, Oxford University Press
- Davidson, Donald <http://www.enc.hu/enciklopedia/fogalmi/filoz/Davidson.htm>
- Ellis, Bret Easton (1994): *Amerikai Psycho*. (fordította Bart István) Európa, Budapest
- Habermas, Jürgen (1998): *Die postnationale Konstellation*. Suhrkamp, Frankfurt, 152.
- Höffe, Otfried (2007): A haszontalan hasznáról. *Magyar Tudomány*. 3, 342–353.
- Rorty, Richard (1998): A filozófia és a jövő. Megismerés helyett remény. *Jelenkor*. Pécs. 111–122., 121–122.
- Schiffer, Stephen (1972): *Meaning*. Oxford University Press
- Schiffer, Stephen (1987): *Remnants of Meaning*. MIT Press
- Schiffer, Stephen (2003): *The Things We Mean*. Oxford University Press

